

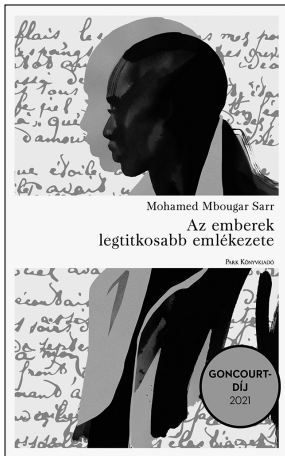
FILOLÓGIAI KUTATÁSNAK ÁLCÁZOTT KALANDREGÉNY

Mohamed Mbougar Sarr: *Az emberek legtitkosabb emlékezete*

A szokványos interjúkérdésre, miről is szól *Az emberek legtitkosabb emlékezete*, a szerző csak annyit mondott, erre nehéz válaszolni. Mohamed Mbougar Sarr (1990) szenegáli származású, francia író olvasójának sem könnyű összefoglalóan beszélni a négyszáz oldalnál is vastkosabb, 2021-es Goncourt-díjas műről. Az áttekintést nem a terjedelem nehezíti, hanem a regény gazdagsága és a sok húron játszó művészi koncepció. A mű poétikájából és a szerző beállítottságából következően azt hiszem, hogy a fenti kérdésre az a megfelelő válasz, hogy az alkotás labirintusszerűségéről.

A kötet ajánlására és mottójára érdemes figyelni. Sarr regényének címe benne van a Roberto Bolaño-idézetben: a *Vad nyomozók* ihletés számára, ahogyan modellként tekint a fordulatos, rejtélyes roman noir, illetve krimi műfajokra is. Bolaño regényírásának ösztönzése a komponálásban és egyes motívumokban is megnyilvánul. Az ajánlásban szereplő névnek különleges szerepe van. A Maliból származó francia író, Yambo Ouologuem (1941–2017) 1968-ban Renaudot-díjjal jutalmazták. A *Le devoir de violence* című regényét később plágiumvád érte, ami után a szerzőnek nyoma veszett. 2017-ben bekövetkezett haláláig végleg eltűnt a nyilvánosság elől.

Ouologuem személyes drámájában Sarr kimeríthetetlennek tűnő forrásra talál, enélkül aligha jöhetett volna létre *Az emberek legtitkosabb emlékezete*. Noha hangsúlyozza, hogy nem az író élete, hanem egyértelműen a poétikája fontos számára, regényét közvetetten mégis a fiktív életrajzra alapozza. Az afrikai íróelőd Sarr szerint művészi inspiráció számára azzal, hogy évtizedekkel ezelőtt a kollázsra, szövegátvételekre, (Rimbaud-) idézetekre támaszkodott. Az utóbbiakról a nyomtatott változatban elmaradtak az idézőjelek, ez váltotta ki a felhördülést. Eredeti értékeit a korabeli elismerő francia, német, angol kritikák sem vitatták el, hatásukra azonban a meghurcolt író végleg visszavonult. *Az emberek legtitkosabb emlékezete* – a mintának tekintett regényekhez hasonlóan – bonyolult szerkezetű. Jól tagolt, három könyvből és több fejezetből áll. Elbeszélésmódja a vonalszerűség helyett szaggatottan, váltásokkal halad előre. Sarr poétikája a legkülönfélébb hangnemek, stílárak, szerkezeti és narratív lehetőségek, műfajváltozatok kombinálásán alapul. Az a benyomásom, hogy nemcsak birtokában vannak a posztmodern írásmód jellemző eljárásai, hanem felhasználásukkal egyben parodizálja is eszköztárát. Használja és meghaladja azokkal a minőségek-

Fordította Bognár Róbert
Park Könyvkiadó
Budapest, 2022
464 oldal, 3999 Ft

kel, amelyek idegenek voltak ettől az irányzattól. Váltásai, csapongásai, a törések, megszakítások, ugrások olvasói koncentrációt igényelnek. Gyakran a konfúzió indokát fűrkésztem, noha Sarr, szertelensége ellenére is, sok kortársánál tudatosabb alkotó.

Az egyes könyvek és fejezetek szereplői más-más generációhoz, kultúrához tartoznak, a történetek különféle időkben, térségekben, kontinenseken zajlanak. „De ugyan miért kell okvetlenül, hogy egy bizonyos helyen legyünk, és meghatározható időben azonosítható hang szóljon hozzánk? Mindig valami elbeszélésben¹ vagyunk, élethossziglan köztes állapotban: hangok és helyek közt, múlt és jelen és jövő közt.” A gondolat valódi jelentősége meghaladja a szűken vett poétikai és kompozicionális kérdéskört. A regényalakok különféle nemzedékeinek 20. századi hányattatásai a kor meghatározó létállapotaként jelenítik meg a viszonylagossá váló s ezáltal megrendült, elbizonytalanodott téridő-tapasztalatot. Sarr rendkívüli lehetőséget ismer fel abban, hogy e modern kori tudást a szenegáli „szellemlátó” öregember intelmeire vetítse.

Az elbeszélők váltakoznak, a megismert alakok felbukkannak, eltűnnek, s ha a központi szálat próbálnánk kiemelni a szövezből, ami lazán, szaggatottan mégis összetartja az egészet, az a nyomozás lehetne. A nyomkeresés néha nem létező, néha elhunyt személy, vagy barát, szerető után folyik. Ez a kronológián kívül semlegesíti a távoli múlt, közelmúlt, jelen közötti távolságot is. A történet szálak párhuzamosai által szüntelen figyelmet érdemel az, hogy ki is szólal meg, emlékezik-e a megszólaló, vagy az előtérben álló eseményt követjük-e éppen. Narratív formát kap a fiatal elbeszélő, Diègane Latyr Faye irodalomtörténeti kutatása is. T. C. Elimane szenegáli író *Az embertelenség labirintusa* című elérhetetlen regényét szeretné megszerezni. A valamikori, sikert aratott könyv és rejtélyesen eltűnt szerzője iránti szenvedélyes érdeklődését a plágiumvád is fokozza, amelynek dokumentációját beilleszti a szövegbe. A hangnem, modor és tárgy váltakozásai következtében mintha a regényből kilépve helyenként egy irodalomtörténeti szakmunka közegébe csöppennénk.

Merészen és önkényesen, csupán a jobb megértés céljából talán így is vázolhatnánk az alapviszonyokat: Diègane Latyr Faye a szerző törekvésének képviselője a fikcióban, Yambo Ouologuem helyére pedig T. C. Elimane (eredeti nevén Elimane Madag Diouf) kerül a regényben.

Az olvasás során felmerül bennünk a kérdés, hogy vajon a 2008-ban szenegáli, 2018-ban már párizsi diák, Diègane személyes történetében vagyunk-e, vagy az 1938-ban francia sikert elért író, Elimane történetében. Ez a további alakok és elbeszélők bevonása által mind nehezebben lesz megválaszolható. Az elbeszélő-kutató Diègane közvetítőként, továbbadóként gyűjtőlencse módjára tereli egybe a sokféle helyzetet, tény, adatot, eseményt, amiről azok számoltak be neki, akik valaha ismerték Elimane-t. Minden jel, tanúvallomás, váratlan családi, szerelmi tanúságtétel fokozza benne a szenegáli előd iránti mágikus vonzalmat. Minden rajta áll, mégsem ő a központi alak, hanem az, akiről igyekszik közvetett és közvetlen értesüléseket kapni. Tehát a rejtélyes Elimane. Szinte a regény zárófejezetéig az volt a benyomásom, hogy kitalált személyről van szó, aki vagy volt, vagy nem, mindenképpen jelképes fókusz, érzelmek, kíváncsiság, hiányérzetek, vágyak szimbóluma. Megjelenése a történet legvégén inkarnációszerű fordulatot jelent.

A bonyodalmak, kalandok, fordulatok sorában a váratlanok közé tartozik a *Második könyvet nyitó Ousseynou Koumakh testamentuma*. A haldokló, 1888-ban született, vak szenegáli öregember, látnok, szellemlátó, tudós misztikus, aki szúfi sejtől is tanult, gyógyított, a Korán alapjait és törzse ősi mítoszait is ismerte, törzse animista hitét követte, kije-

¹ Mohamed Mgbouar Sarr: *La plus secrète mémoire des hommes*, Philippe Rey, Paris, 2021, 133. Az eredetiben a „récit” szó szerepel, ami az idézett mondat összefüggésében nem az elbeszélésnek, hanem a történetnek felel meg. A magyar fordítás Kindle-formátumú változatát használtam, oldalszámait ezért nem jelölhetem.

lenti: „Engem a két kultúra együtt formált, és fontosnak tartottam, hogy megismerje őket.” Nevelt fiára utalt, Elimane-ra, családi nevén Madagra, akit anyja a „tubakok”, a franciák iskolájába adott, majd miután 1935-ben franciaországi tanulmányaira távozott, minden kapcsolatot megszakított családjával. Diègane mindezt a véletlenül megismert Siga D.-től tudja meg, aki Amszterdamból toppan be haldokló apjához. Azt is, hogy mindazok elátkozottak az öreg szerint, akik elárulták családjukat, tradícióikat, mert a francia kultúrába illeszkedtek. Diègane számára Siga lesz az Elimane utáni nyomok fellelésének egyik kalauza. A családjától elfordult asszony, ahogyan korábban Elimane vagy akár Diègane, illetve Sarr maga és az új szenegáli nemzedék más módon vált két kultúra neveltjévé, mint az előttük járók. Számukra a francia nyelv és kultúra biztosít olyan perspektívát, melyből a maguk és a világ számára is beláthatóvá válik az eddig fel nem tárt afrikai közösségi és szellemi örökség.

Diègane Sigától kapja meg a keresett, immár fellelhetetlen könyv, *Az embertelenség labirintusa* példányát. A törzsi mítosz a valamikori hatalomvágyó, embertelen, gyilkos királyról szól. Az 1938-as regény korabeli és későbbi misztikus olvasataival, mágikus hatásának hangsúlyozásával szemben fogalmaznám meg a feltételezést, hogy ha bármiben felismerhető látomásosság, annak alapja a törzsi szellemi örökség, továbbá az első világháborúban odavesztett apa hiánya, halála, illetve a közelgő második világháború előérzetének együttese. A francia barátai elől végleg eltűnt Elimane később váratlanul Dél-Amerikában, Gombrowicz és Sábato Buenos Aires-i társaságában bukkan fel. Innen kísérli meg fellelni barátja, francia kiadója, a zsidó Charles Ellenstein német gyilkosát. A lengyel író állítólag Elimane-ról mondta: „Mindketten száműzöttek vagyunk. Az első percben megláttuk egymásban a száműzöttet. Mindenről szívesen beszélünk, csak a száműzetésről nem. Nincs is mit mondani róla. Nincs ennél unalmasabb téma.” Elimane utolsó levelében ez áll: „Minden elvégzetett, és minden bevégződik, végre hazatérhettek.” A levél megírása idején, és később sem derül fény arra, hogy Elimane ki után nyomozott, hogy megtalálta-e azt, kit keresett, s hogy elégtételt vett-e.

A vak nevelőapától örökölt képzelőerő és a mítoszban meglevő történetmag biztosította Elimane regényének váratlanul nagy hatását. Minthogy Sarr egy valós eset motívumait szőtte bele Elimane sorsába és sikerébe, a nyomkeresésre alapozott regényben szükség szerű, hogy Elimane eltűnjön afrikai családján, európai barátain, szerelmein, kiadóján kívül az elbeszélő és az olvasó szeme elől is. Ha a mitikus mozzanatnak, a misztikus törzsi hagyománynak és a meseszerű kalandoknak nem lenne jelentősége a regényben, akkor zavaró lenne a záró fordulat: Diègane végül otthon, Szenegálban, szerer nyelvű szülőfaluja közelében rátalál Elimane családjának még életben levő tagjaira. Tőlük tudja meg, hogy az, akinek nyomába szegődött, sok évtizedig tartó világtárása után öregén, sokat szenvedetten mégis hazatért, és százhárom évesen temették el ősei mellé.

Ha az olvasás bevégeztével figyelmesen újra áttekintjük a regény tartalomjegyzékét, a hibriditás ellenére ki fog rajzolódni a szerkezet átgondolt logikája. Ettől még nem lesznek szorosabbak a kötések, hisz vannak tartóoszlopok, a történetzsalakát előremozgató részek, dokumentum-betétek és vannak túlbujánzó, felesleges kitérők, túlzások is. Mindvégig meghatározó mozzanat az utak kiismerhetetlensége, a titkok és a megfejtésükre irányuló igyekezet, a vélemények, alkatok, intenciók sokfélesége és szembesítése. A detektívtörténet, a beavatási regény, az életrajzi és dokumentáris elemek rétegein kívül külön jelentőségűek az erotikus viszonyok, szerelmi vonzalmak. Sarnak a kísérletező, konvenciót kikezdő eljárásai ellenére van fogékonysága az olyan érzéki és érzelmi kötődések megformálásához is, amik kivestek az elbeszélés különféle divatjaiból. A baráti, partneri és párkapcsolatokban, valamint az afrikai közösségi tradíció szerinti családi viszonyokban létezik kötődés, a világ-gá mentekben is ragaszkodás az elhagyottak és az elveszítettek iránt. *Az emberek legtitikosabb emlékezete* nem ártallja felfedni sem a szenvedélyt, sem a gyötrelmet. Akkor sem, ha Diègane

mindezt az írónak, művésznek tulajdonított mai jelentőséggel együtt határozottan elutasítja. „Az írói státus bizonytalan, lejárt a csallhatatlanok, vizionáriusok, próféták, mágusok, jövőbe látók és más hasonszőrű romantikus képződmények ideje.” (A francia eredetiben a Victor Hugóra utaló „hugalianismes” kora.)

Mohamed Mbougar Sarr gazdag kulturális hagyatékkal érkezett a francia regényirodalomba. A mitikus, folklór és orális afrikai örökséget kiegészítő vagy éppen abból fakadó érzékiséggel, temperamentumbeli és érzelmi többlettel. Értelmiségi magatartásában imponáló, ahogyan a magával hozott értékeket kezeli, s ahogyan szerényen, bölcsen megválaszolja a származására utaló, értetlenségből származó franciaországi kérdéseket: a francia nyelvet beszélők milliói és a francia irodalmat művelők bőrszínüket illetően világszerzte túl sokfélék ahhoz, hogy a kérdésnek jelentősége lehetne. Mégsem tartom véletlenszerűnek azt, hogy fikciója egy olyan művelt, értékes afrikai író indokolt vagy indokolatlan meghurcoltatására irányult, aki T. C. Elimane, a 21. századi regényhős előképének tekinthető.